

այս Բիշոփն վրայ հաստատեցին բովանդակ դաստիարակութիւնը :

Սակայն չկարծուի թէ ես չեմ ուզեր որ Ռասոֆը իրեն արժանի աստիճանն ունենայ : Եղբորովին իմ մտքէս օտար մտածութիւն է այդ : Բայնպէս մեծ յարգ ունի իմ դիմացս ուսմունքը , ու իրեն արժէքը այնպէս բարձր , իրեն ներգործութիւնը այնպէս զօրաւոր և իրեն իւրաքանչիւր մասերը այնպէս կարեւոր են , որ պատշաճ սեպեցի անոր վրայ ամբողջ հատոր մը հանել՝ ջանալով ցուցնել թէ ինչպիսի կերպով մտաւոր դաստիարակութեան միջոց է ու պէտք է ալ որ ըլլայ , ու կ'ողբամ ալ թէ ինչպէս ցաւալի կերպով յիսուն տարուէն 'ի վեր է որ Վաղղիոյ մէջ ուսմունքը վար ինկնալու վրայ է :

Բայց իմ հիմակուան խօսելիքս այս չէ . ապա թէ ոչ այս գիրքը չէր կրնար բաւել : Հոս ուրիշ կողմանէ կը խօսիմ նոյն խնդրոյն վրայ : Երբեք չեմ ինչպէս Ռասոֆը մեր մէջը այնպիսի Բիշոփ մը դարձեր է , որուն գրեթէ միշտ ամէն բան կը զոհուի , թէ բարոյական և թէ կրօնական դաստիարակութիւնը , նաև մտաւորն ալ : Երբեք չեմ ինչպէս և ինչո՞ւ համար ուսմունքը ամէն բանէ վեր և ամէն բանէ առաջ դրուեր է :

Երբեք մտքէ դուրս բան . կէս դար է որ մեծ ազգի մը մէջ Բիշոփ Ռասոֆը ԴԱՍՏԻԱՐԿԱՌԻԹԵԱՆ անունն ու կարգը առեր է :

Ենթադրեմք շատ հարկաւոր է հոս՝ որ լաւ մը միտքս բացատրեմ , հասկըցնեմ և ամէն բան զրուցեմ : Եթե՞նափափուկ նիւթ է , ես ալ գիտեմ . անոր համար ստոյգ սկզբունքներէ կը սկսիմ , ու այն բաները միայն ըսեմ , որոնց վրայ տարակուսի տեղիք չկայ :

Պատարաւորութիւն և Ռասոֆը , երկու հիմնովին իրարմէ տարբեր բաներ են :

Պատարաւորութիւնը կարողութիւնները կը զարգացնէ . Ռասոֆը հմտութիւններ կու տայ :

Պատարաւորութիւնը զհոգին կը կրթէ . Ռասոֆը միտքը կը խնամէ :

Պատարաւորութիւնը մարդ կը հանէ . Ռասոֆը իմաստուն կը հանէ :

Պատարաւորութիւնը նպատակ է . Ռասոֆը միջոցներէն մէկն է :

Պատարաւորութիւնն ուրեմն մասնաւոր կերպով քան զՌասոֆը շատ աւելի բարձր է , խորին և ընդարձակ :

Պատարաւորութիւնն ամբողջ զմարդը կը բովանդակէ , բայց ոչ Ռասոֆը :

Եւ սակայն մեր մէջը յիսուն տարուէն 'ի վեր Ռասոֆը ամէն բան դարձեր է , իսկ Պատարաւորութիւնը ոչ ինչ :

Ուսման պատճառաւ նախ և առաջ Բարոյական և կրօնական դաստիարակութիւնը բոլորովին երեսի վրայ մնացեր է :

Եւ երկրորդ , որ աւելի մեծն է , հաւանոր դաստիարակութիւնն ալ շատ անգամ կը պակսի : — Եւս խօսքս գուցէ զարմացնէ . սակայն ապացուցութիւնը դժուար չէ , անով ահա կը սկսիմ :

Ուսման մէջ ալ աղէկ որ դիտուի՝ երկու իրարմէ բոլորովին տարբեր բաներ կան :

Հարաւորութիւն .

Ու Միայն զարգացումը , որ պէտք է և կարելի որ մարդս ուսմամբ , մտաւոր կարողութեանցը կրթութեամբ , և նոյն իսկ հմտութեանց ձեռքովը ստանայ :

Թէ որ Ռասոֆը գէշ կերպով սովորեցուի , կամ գէշ կերպով սովորուի , շատ անգամ հմտութիւններ միայն կու տայ , ոչ միտքը կը զարգացնէ , ոչ կրթէ , և ոչ կարողութիւնները նոյն ճամբով կը զօրացնէ :

Ռասոֆը կրնայ ծանօթութիւններն ամբարանոցի մը պէս մտաց մէջ լեցընել , գիշեր , ու իբր թէ յիշողութեանը շատ մը պաշար տալ . և յայտ է թէ այս կոյտ կոյտ հմտութիւնները բնականապէս կրաւորական զարգացում մը կը բերեն , բայց մտաց ոյժ , գործունէութիւն , վառվռունդութիւն չեն տար , որուն որ միտքը կարօտ է : Երբով բանիւ , հրմտութիւնները միշտ մեծասիրտ զարգացումն , գործունէայ զօրութիւն , կարողութեանց ազգու ճարտարութիւն չեն տար : Երկայ մէկը ուսեալ ու շատ իմաստ

տուն ալ ըլլալ, բայց միտքը չունենար զօրութիւն, բեղնաւորութիւն, ու վսեմութիւն :

Պէտք է որ խելացի դաստիարակը գիտնական ու գրագիտական ուսման վրայ աւելցնէ նաեւ մշակութիւն, ու կրթութիւն . և ասով ահա կ'ըլլայ զարգացումն, դաստիարակութիւն իմացական կարողութեանց :

Եւսոք չկայ՝ որ գիտնական և գրագիտական ծանօթութեանց ձեռքովը պիտի զարգանան մտաւոր կարողութիւնները, այս ինքն ուսման օգնութեամբը կ'ըլլայ իմացական դաստիարակութիւնը . բայց թէ որ գրագիտական և գիտնական ուսմանը առանձին որ մնան, կըրնան միտքը հմտացնել՝ բայց չէ թէ դաստիարակել . հմտութեամբ խճողել՝ և ոչ թէ ուժովցնել :

Իմացական դաստիարակութեանը անանկ կ'ընէ՝ որ միտքը այնպէս առնու և իբրեւ թէ մարտէ ծանօթութիւնները, որ իրեն սնունդ ըլլան, կրթեն և ուժովցնեն :

Իմացական դաստիարակութեանը միայն խնամքով կը մշակէ միտքը, կը վարժեցնէ իմաստութեամբ, կը զարգացնէ, կը կազմէ և կը կրթէ, աւելի քան զայն որ արդեամբ կ'ընէ :

Իմացական դաստիարակութեանը ուսմունքը իրեն պարարտ կերակուր մը կը դարձնէ, ու անկէց կը ծծէ ու կը ժողվէ այն ամէն հիւթերը, որոնք որ յինքն փոխարկելով՝ զինքը կ'աճեցնեն և կը մեծցնեն, իրեն սնունդ ու արիւն կ'ըլլան :

Եւսն ատեն ուսմանը կ'ըլլայ ճշմարտապէս իմացական դաստիարակութեան . այն ատեն ԿԸ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԻ . այն ատեն կ'ըլլայ հոգի ու կեանք :

Ինչուան նոյն միջոցը յատկապէս Ուսման կ'ըսուի, կը զինէ, պաշար կը պատրաստէ, ԿԸ ՍՈՎԵՏԵՐՆԵ, ուրիշ բան չընէր :

Թէպէտ և գլխաւորաբար յադուստիստական ձեռքովը կ'ըլլայ մտաց դաստիարակութեանը, սակայն թէ որ ուզենք նորէն լաւ մը քննել, կը տեսնենք որ լեզուն

այս երկու բանը իրարու հետ չխառնէր . սովորեցնել կ'ըսէ, չէ թէ դաստիարակել :

Եւսն շատ ուսեալ մարդիկ, որոնք որ իրաւամբ շատ գէշ դաստիարակութեամբ կ'ըսուին, թէպէտ և միայն դաստիարակութեան կողմը միայն մտածենք :

Եւսնք որ գիտուն մարդ մը, որ անհուն հմտութիւն ունի, բայց ուրիշ կողմանէ ալ ոչ դատմունք ունի, ոչ ճաշակ, ոչ յաջողութիւն իր միտքը բացատրելու, ոչ դիւրութիւն ուրիշներուն իր խօսքը հասկըցնելու, և երբեմն նաեւ ոչ ինքն իրեն միտքը կ'ըմբռնէ, և ոչ ընտրութիւն ունի ինքը զինքը կառավարելու, այսպիսի մարդը շատ ուսեալ բայց շատ գէշ դաստիարակութեամբ կ'ըսուի, նաեւ մտացը կողմանէ առնելով :

Եւսն բանս ասեմք Պատմութիւն ալ ըսել տուաւ . “ Ինչորովէն գրագիտութեանը ”
 “ ամենայն շարեայ մեծը չէ, և ոչ քան զաւելին ”
 “ Բան երկիւղալի . հապա աւելի շարե ”
 “ Եւսն հմտութեան սրանալ անհարգ չէր ”
 “ Կոչ ” :

Եւսն մտածութեամբ Պատմութիւն ալ կ'ըսէ . “ Ի՞նչ գլխաւոր փոյթը այս էր ”
 “ որ ամէն բան յարմար և իր ատենին ”
 “ տրուի . որպէս զի աւելի դիւրաւ միտք ”
 “ հասցնէ անոնց և իբրեւ թէ իրեն ”
 “ սնունդ ըլլան ” :

Եւսն խօսքով՝ ուսեալ կ'ըսուի մէկն որ շատ բան գիտէ, և շատ հմտութիւն ունի . բայց իմացական դաստիարակութեան կողմանէ՝ այն ատեն մարդ կրթեալ կ'ըսուի, երբ ունենայ տրամախոհութիւն, ճաշակ, երեւակայութիւն, դատողութիւն, մտածութիւն, և բերանը խօսք ըլլայ . իսկ հապաւել դաստիարակութեան գալով՝ երբ կազմուած ըլլայ բնաւորութիւնը, գիտակցութիւնը, զգացողութիւնն ու սիրտը :

Եւսն ահա ստոյգ է թէ Ուսմանը Դաստիարակութեան չէ, և թէ Դաստիարակութեանը նպատակ է և Ուսմանը միջոց միայն : Եւսն ամենքը, նոյն իսկ անոնք ալ՝ որ հակառակ մտա-

1 ՊԸ. ԵՂ. Օր. Գիւրգ Ը :

2 ՅԸ. Դաստ. Արքայորդայն :

ծուծեամբ կը շարժին, իմացած և ճանցած են գոնէ բնական բերմամբ մը, երբ հմտութիւնն ու գիտութիւնը մէկ դի դնելով՝ կ'ըսեն թէ Վէշ դաս-տիարակութիւնն առած մարդ մըն է ասիկայ. իրաւ՝ շատ բան գիտէ, բայց վարուիլ չգիտեր:

Կամ թէ քիչ մ'ալ աւելի ուսմիկ բացատրութիւնը յիշեցնեմ. Պարապ տեղը իմաստութիւն կը ծախէ. բայց խորը նայիս նէ, տխմար խեղճ ողորմելի մարդ մըն է:

Եւ ահա այս է ճշմարտութիւնը:

Եւ սակայն մեր օրերը ինչ կ'ընեն. բանի մը ետեւէ չեն՝ բայց միայն յաբու-նումն:

Ստեբերին կը դնեն որ շաք մը հմա-նութիւններ տան. վերջը՝ թէ արդեօք ըստ պատշաճի կարողութիւններն ալ կը զարգանան՝ թէ չէ, կամ արդեօք միտ-քերնին կը կրթութիւն թէ չէ, և ոչ փոյ-թերնին է. այս բանը իւրաքանչիւր տը-ղուն աւելի կամ նուազ յարմարութեա-նը կը թողուն. իւրաքանչիւրին աշխա-տութենէն կամ ծուլութենէն կը կա-խուի:

Բայց թէ արդեօք իրենց դրած վախ ճանին ալ, որ է Ուսման գիշ, կը հասնին՝ թէ չէ: Ոչ երբեք, և անկարելի ալ է:

Եւ իրացընէ՝ ինչ բանի կու գայ ուս-մունքը այնպիսի հասակի մէջ, որ և ոչ զանիկայ կ'ըմբռնէ:

Որպէս զի ուսմունքը ընդարձակու-թիւն և ամբողջութիւն առնու, պէտք է որ միտքը կարողութիւնն ունենայ զանիկայ ըմբռնելու, այս ինքն է զօրաւոր դաս-տիարակութեամբ մը պատրաստուած ըլլայ:

Եւ պա թէ ոչ յաբու-ն ուսման գիշ միջակ բան մը կ'ըլլայ, թէ որ իրաւ միջակ չէ. ու թէ որ շատցընեն, ու չափազանց կեր-պով դիզելու ըլլան, անանկով բան սով-րեցընել չըլլար, հապա միտքը բեռնա-ւորել. կարողութեանցը դաստիարա-կութիւն տալ չըլլար, հապա աւրել զա-նոնք ու փճացընել:

Ս երջապէս՝ այս առաջին տղայու-թեան ժամանակը հմտութիւններն ու

րիշ բան չեն կրնար ըլլալ, բայց եթէ հարգութեան հիւսիս մը, մտքի մշակու-թիւն մը, կրթութիւն մը, և ասով զարգացման միջոց մը և ոչ թէ գիտութիւն:

« Եւ տա մարդկանց սխալմունքը, այս նիւթիս վրայօք կ'ըսէ խիստ փորձ-մարդ մը, տղայք մտադրութեան վարժեցընելու սովորութիւնը ծուռ առնուէ: Եւս բանիս մէջ մերձաւոր նպատակը գիտութիւնը չէ, հապա կրթութիւնը: Եւ թէ հոգը գրագի-տութեան, պատմութեան, իմաստա-սիրութեան վրայ է, որ գուցէ մոռ-ցուին երթան, հապա երեւակայու-թիւնը, յիշողութիւնը, դատմունքը զօրացընելու վրայ, որ կը դիմանան »:

Իմացականութեան կողմանէ առնե-լով՝ տղայ մը իր դաստիարակութիւնը լմնացած ատենը լաւ դաստիարակութի-առած կ'ըլլայ, ու իր մտաւոր դաստիա-րակութիւնը գերազանց կ'ըլլայ, չէ թէ երբոր քաջ ուսեալ է, հապա թէ որ ՇԱՏ ՅԱՐՄԱՐ Ե ՍՈՎԵԼՈՒ:

Եւ ինչ բան մ'ալ ըսեմ. թէ որ մէկը ամենաքաջ ուսեալ է, այնպիսւոյն վրայ ցաւս կու գայ. վասն զի հաւանականա-բար աւելին սովորելու բաւականութիւն պիտի չունենայ: Եւսդիրը այն չէ՝ թէ ինչ գիտէ, հապա թէ ինչ կրնայ:

Եւս լաւ տեսանք թէ առաջին հա-սակին համար այն չափաւոր ուսմունքն ու հմտութիւնները ինչ վախճանի հա-մար այնպիսի մեծ բան են:

Կարծէր որ հարգելային ըսուած ուս-մանց համար ութ տասը տարի զոհէին, թէ որ ուրիշ օգուտ չըլլար, բայց եթէ ծանօթութիւններ առնու, և ուրիշ բան չսովորի, բայց եթէ, ինչպէս կ'ը-սեն, յոյն և լատին լեզուները:

Եւ, անտարակոյս. և հարգելային ուս-մանց մէջ՝ միայն յաբու-ն ուսման ըսուած-ները փնտռելուն համար, որ է յոյն և լատին լեզուները, հիմա այնչափ վեճ և հակառակութիւն ելած է անոնց օգ-տակարութեանը վրայ, և այսօրուան օրս աղաղակ մը կայ մատենագրական

ուսմանց դէմ: Եւ կարելի է որ բանը ուրիշ կերպ ըլլար, երբ տղոց տէր եղող մարդիկ կը տեսնեն՝ որ հասարակաց դաստիարակութիւն ըսելով կ'իմացուի յապոհ ուսմանը:

Արօնից կողմանէ՝ տղոց վերակացուները բացայայտ կը զրուցեն թէ այնպիսի բան վրանին առած չեն:

Բարեկրթութեան կողմանէ, ինչպէս որ յայտնի է, վարժապետները բոլոր հոգն ուսմանց վերակացուաց թողած են. ասոր համար բարոյական բարեկրթութիւնը բոլորովին անհետացած է:

Նոյնպէս իմացական կարողութեանց զարգացմանը կողմանէ՝ քանի վարժապետներ կան, որ ամենեւին փոյթ չունին, բայց եթէ ինչ որ տղուն բնութեանը վրայ կը տեսնեն դաս տալու ատեննին. ապա թէ ոչ իրենք իրենց կողմանէ

ամենեւին հոգ չունին զարգացումը արթնցնելու: Ամենքը գիտեն որ շատ դասի մէջ Գիտէիք ինչ կ'ըլլան: (Ի) Ե որ մտադրութիւն ըլլայ ութնէրորտ մտաց զարգացումն տալու, ճարտարմտութեւ շահավաճութիւն մըն է, որով առաջին կարգի վերակացուները նախանձոր դութեան փառքը կը շահին. իսկ երկրորդ կարգի վերակացուք՝ իրենց դպրոցին յաճախորդ:

Սակայն Ուսման ժամանակին մեծագոյն մասը իբրեւ ուսումն կ'անցընեն, և ոչ թէ բարձր իմացական ու բարոյական դաստիարակութեան միջոց մը:

Բան կը սովորեցընեն. ահա այս է միայն ըրածնին: Ատին և յոյն դասեր կ'ընեն. ուրիշ բան չկայ. ոչ միտքը, ևս առաւել և ոչ իսկ սիրտը կը շտկեն, կը դաստիարակեն, կը կազմեն:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Ի ՍԱՂՄՈՍՆ Թ.

ՅԱՐԱՍՈՒԹԻՒՆ

Քեզ մըտաց ի սըրտէ մատուցանեմ, Տէր, գոհութիւն.

Տէր, ըզգործոց քոց երգեցից զըսքանչելիս գերաբուն.

Իբրեւ վի քաղցր ի սըրտիս ուրախարար ծաւալի սիգ՝

Սինչ աչքս ի քեզ վերամբարձ, մատուց ի լար քաղցրահնչիկ

Ղողղոջն տարփմամբ շըրթունք սըրբանուէր

Յօրհնութիւն քոյին, Լստուած իմ եւ Տէր:

Ղու զթըշնամիսն իմ դարձուցեր ի փախուստ ոտք ի նահանջ

Եւ ատելիք կորեան անհետ յերեսաց քոյ ի ճաճանչ.

Լրարեր ինձ դատաստանս, եւ զիրաւունս իմ առ ի լոյս

Լնօրինացն ընդ կառափունս ըզվրէժ հանեալ տառապելոյս.

Յաթող քո արդար ելեր դատաւոր,

Եւ բազմեցար... եւ ուր մեղաւոր:

Ի սաստէ բարկութեան քոյ հեթանոսաց պակեան բանակ.

Որոտացեր, եւ ամբարիշտն անկաւ կործան հիմն ի յատակ.

Եւ որ փրքայր մեծաբանէր ոտս հաստատեալ աստ յաւիտեան,

Լրդ եւ անունն ի մուացօնս ջընջեցաւ անհետական.

Յակնարկել քո, Տէր, կապեցան սուսերք,

Հոսեցին պարիսպք բարձունք ու աննըւէրք: